

90
ГАДОЎ

Хроніка, інфармацыя

МІЖНАРОДНЫ СІМПОЗІУМ «“ТРАСЯНКА” Ў БЕЛАРУСІ: “ЗМЕШАНАЯ РАЗНАВІДНАСЦЬ” ЯК ПРАДУКТ БЕЛАРУСКА-РУСКАГА МОЎНАГА КАНТАКТУ»

29–31 сакавіка 2011 г. у Альдэнбургу (Германія) адбыўся міжнародны сімпозіум, на якім былі прадстаўлены прамежкавыя вынікі навукова-даследчага праекта «“Трасянка” ў Беларусі: “змешаная разнавіднасць” як прадукт беларуска-рускага моўнага кантакту», што спансіруецца фондам «Фольксваген». Работа над праектам у Германіі і Беларусі вядзецца з верасня 2008 г., аднак усе яго ўдзельнікі сабраліся разам упершыню, каб абмеркаваць зробленае і вызначыць кірункі работы на завяршальнай стадыі праекта. Сімпозіум меў у пэўным сэнсе «справаздачны» і «прэзентацыйны» характар. У якасці экспертаў і дыскусантаў на яго быў запрошаны шэраг асоб з ліку тых, хто спрыяў рэалізацыі праекта (у тым ліку шэраг удзельнікаў альдэнбургскай канферэнцыі па «трасянцы» і «суржыку» 2007 г.), а таксама тых, хто добра валодае праблемамі беларуска-рускага, украінска-рускага або іншага змешанага маўлення.

Арганізавалі мерапрыемства кіраўнікі праекта, супрацоўнікі Альдэнбургскага ўніверсітэта імя Карла фон Асецкі прафесар Інстытута славістыкі Герд Генчэль і дырэктар Інстытута сацыяльных навук прафесар Бернгард Кітэль.

З прывітальнымі словамі да ўдзельнікаў звярнуліся прафесар Герд Генчэль, намеснік дэкана факультэта мовазнаўства і культуралогіі Альдэнбургскага ўніверсітэта прафесар Сабіна К'эра і тагачасны дырэктар Інстытута славістыкі прафесар Гун-Брыт Колер (у красавіку яе на гэтай пасадзе змяніў Г. Генчэль). Асабліва сардэчна Г. Генчэль прывітаў аднаго з першых даследчыкаў беларуска-рускага змешанага маўлення Г. Цыхуна, працы якога 1990-х гг. спрыялі заснаванню самастойнага напрамку даследавання.

З дакладамі на сімпозіуме выступілі ўдзельнікі праекта з Інстытута славістыкі і Інстытута са-

цыяльных навук Альдэнбургскага ўніверсітэта, кафедры раманскай філалогіі ўніверсітэта ў Бамбергу (Германія), філалагічнага факультэта і Цэнтра сацыяльных і палітычных даследаванняў БДУ. У якасці экспертаў і дыскусантаў у мерапрыемстве ўдзельнічалі Генадзь Цыхун, Ігар Клімаў, Інэса Кур'ян (Беларусь), Аляксандр Тараненка (Украіна), Юліяна Бэстэрс-Дылгер, Герман Бідэр, Міхаэль Мозэр (Аўстрыя), Райхан Мухамедава, Андрэй Зінкевіч (Германія).

У першы дзень, 29 сакавіка, былі заслуханы і абмеркаваны пераважна даклады сацыялагічнай скіраванасці, а ў другі – лінгвістычнай. Рэгламент працы спрыяў грунтоўнаму выкладанню праблем і разгорнутай дыскусіі.

У сумесным дакладзе Г. Генчэля і Б. Кітэля былі выкладзены агульныя звесткі аб праекце. Асаблівую ўвагу дакладчыкі аддалі фарміраванню корпуса змешанага беларуска-рускага маўлення, якім карысталіся многія ўдзельнікі праекта і на матэрыялах якога засноўвалася большасць дакладаў. Альдэнбургскі корпус складаецца з дзвюх частак: сямейных размоў і сацыялагічных інтэрв'ю. Запісы змешанага маўлення праводзіліся ў розных беларускіх гарадах, пры гэтым улічваліся дыялектны аспект. Так, запісы былі зроблены на тэрыторыі паўночна-ўсходніх гаворак (Шаркаўшчына, Хоцімск), сярэднебеларускіх (Мінск, Смаргонь, Рагачоў) і паўднёва-заходніх (Баранавічы/Слонім, Акцябрскі).

Б. Кітэль прачытаў даклад пад назвай «Канкурыруючае моўнае ўжыванне: хто пра што, звяртаючыся да каго, гаворыць у Беларусі?», які датычыўся сацыялагічных аспектаў выкарыстання змешанага маўлення. Супрацоўніца Інстытута сацыяльных навук Альдэнбургскага ўніверсітэта Дзіяна Лінднер абмяркоўвала праблему ўзаема сувязі культурнай ідэнтычнасці і ўжывання моў у

Беларусі. З беларускага боку быў прадстаўлены сумесны даклад сацыёлагаў Давіда Ротмана і Наталлі Верамеевай, які ў заяўленай версіі праграмы быў пазначаны як «Прычыны і ўмовы змешвання моў у Беларусі», аднак у працэсе падрыхтоўкі зазнаў змены і ў канчатковым выглядзе фармулюваўся наступным чынам: «Трасянка як сацыялагічны феномен: паводле вынікаў сацыялагічнага даследавання». Вядомы раманіст з Бамберга Марцін Гаазэ прачытаў даклад «Дыялекталізацыя і ўзнікненне моў», у якім паставіў беларускую «трасянку», украінскі «суржык» і галісійскія «чапураду»/«кастрапа» (сумесь галісійскай і іспанскай моў) у адзін рад з такімі апісанымі ў лінгвістыцы двухмоўнымі сумесямі, як *ма'а* (ужываецца ў Танзаніі, утворана на аснове ўсходнекушыцкага слоўніка і марфалогіі моў банту), канадскі *мічыф* (сумесь раманскай французскай і алганкінскай мовы *кры*), *медыя ленгуа* (ужываецца ў Эквадоры, сумесь граматыкі і фаналогіі мовы *кечуа* і іспанскай лексікі), балівійская *калагуая* (уключае элементы моў *кечуа* і *аймара*), а таксама з паджынамі і крэольскімі мовамі. На аснове пэўнага набору крытэрыяў (назва, ідэнтычнасць, стэрэатыпы, моўны зрух, сістэматычныя адрозненні на ўсіх узроўнях і інш.) дакладчык паспрабаваў кваліфікаваць пералічаныя моўныя ўтварэнні ў якасці асобных моў і прыйшоў да высновы, што, напрыклад, «трасянцы», каб быць «мовай», бадай, бракуе шэрагу крытэрыяў, такіх як стабільнасць, наяўнасць літаратуры і моўнае планаванне. Даследчыца з Бамберга Ангеліка Шуберт абмяркоўвала агульныя і канкрэтныя пытанні моўнага змешвання ў іспанскай правінцыі Галісія і, у прыватнасці, інфармавала слухачоў аб сваіх даследаваннях у галіне стаўлення да галісійскага змешанага маўлення, а таксама аб спробах выявіць тэндэнцыі да стабілізацыі ў галісійскай «чапурадзе» з апорай, галоўным чынам, на марфалагічны і сінтаксічны матэрыял. Першы дзень завяршыўся заслухоўваннем даклада аспіранткі філалагічнага факультэта БДУ Алены Лянкевіч «Стаўленне да беларускай літаратурнай мовы і змешанага маўлення ў перыядычным друку (на матэрыяле кантэнт-аналізу публікацый у газеце “Звязда”)».

«Мовазнаўчы» дзень сімпозіума пачаўся з «пастановачнага» даклада Г. Генчэля «Агульная характарыстыка маўлення ў змешаным беларуска-рускім дыскурсе». Дакладчык разглядаў як найбольш важныя тэарэтычныя і метадалагічныя пытанні, так і агульныя аспекты лінгвістычнай характарыстыкі змешанага кода (пры якой вялікую ролю граюць колькасныя метады). Асобна Г. Генчэль спыніўся на ўзроставых адрозненнях у выкарыстанні беларускіх, рускіх, гібрыдных і агульных словаформ. Варта зазначыць, што па меры разгортвання праекта нямецкія даследчыкі ўсё менш карыстаюцца выразам «трасянка»; згодна з прынятымі правіламі кваліфікацыі выказванняў у

корпусе адны з іх апісваюцца як рускія, другія – змешаныя, трэція – як беларускія. У дакладзе былі падрабязна разгледжаны правілы далейшай інтэрпрэтацыі тых або іншых выказванняў.

Граматычным аспектам змешанага маўлення былі прысвечаны даклады Томаса Мэнцэля і Аксаны Брандэс з Альдэнбургскага ўніверсітэта. Т. Мэнцэль спыніўся на функцыянаванні форм параўнання прыметнікаў, а А. Брандэс разгледзела пытанне прыналежных займеннікаў і сярод іншага прыйшла да высновы, што формы займеннікаў у Альдэнбургскім корпусе хутчэй маюць сувязь з беларускімі дыялектнымі формамі, а не з рускім прастамоўем. Даклад Святланы Тэш (Альдэнбург), якая разам з Г. Генчэлем першай у Германіі пачынала вывучаць «трасянку», датычыўся праблемы самавыпраўленняў і паўтораў. Даследчыца прыйшла да высновы, што невялікая колькасць самавыпраўленняў сведчыць пра тое, што змешанае маўленне з'яўляецца нейтральным, «немаркіраваным» кодам камунікацыі. Даклад дактаранткі Альдэнбургскага ўніверсітэта Наталлі Краўчанкі быў прысвечаны агульным лінгвістычным аспектам дзіцячага змешанага маўлення. Даследчыца пацвердзіла выснову, зробленую раней Г. Генчэлем і С. Тэш, што ў змешаным маўленні маладзейшага пакалення назіраецца большы ўплыў рускіх форм, асабліва ў лексіцы, дзе беларускія формы выцеснены амаль цалкам. Сяргей Запрудскі (БДУ) выступіў з дакладам, напісаным у суаўтарстве са студэнткай філалагічнага факультэта Наталляй Яненка, прысвечаным магчымасцям і абмежаванням апрацоўкі лексічных варыянтаў, зафіксаваных у Альдэнбургскім корпусе. Аспірант БДУ Уладзімір Лянкевіч разгледзеў функцыі ў корпусе высокачастотнага элемента «дык» і засведчыў яго полісемантычнасць і поліфункцыянальнасць у маўленні. Аспірантка БДУ Юлія Кацюра абмяркоўвала дыскурсныя маркёры ў змешаным маўленні (*знаеш – ведаеш, від(з)іш – бачыш* і інш.), даследчыца зафіксавала высокую ступень прагматычнага ўжывання некаторых лексем – як рускіх, так і беларускіх варыянтаў. Праблеме аналізу вымаўлення свісцячых гукаў у беларуска-рускім змешаным маўленні з выкарыстаннем магчымасцей сучаснай тэхнікі быў прысвечаны арыгінальны даклад Яна Патрыка Цэлера (Альдэнбург).

Падчас заключнай дыскусіі некалькі разоў падкрэслівалася неабходнасць больш старанна ўлічваць пры разглядзе лінгвістычных аспектаў змешанага маўлення арэальны падыход і дыялектны матэрыял (на гэта ўказвалі Г. Цыхун і А. Тараненка). Даследчыца казахска-рускага моўнага кантакту Р. Мухамедава звярнула ўвагу на той факт, што беларуска-рускае змешанае маўленне добра «ўпісваецца» ў схему функцыянавання змешаных кодаў *ма'а* і *медны алеут* (апошні заснаваны на рускім і алеуцкім змешванні). На думку Г. Генчэля, тыпалагічна беларуска-

руская змешанае маўленне больш нагадвае сілезскую мову (у марфалогіі якой найбольшае падабенства з польскай, а ў лексіцы – шмат падабенстваў з нямецкай). Ю. Бэстэрс-Дылгер і І. Клімаў спыніліся на пытанні канвенцыяналізацыі (пад якой Г. Генчэлем разумеецца, уласна, стабілізацыя) «трасянка». Ю. Бэстэрс-Дылгер адзначыла, што хаця змешанае маўленне ў прагматычным плане і выконвае пэўную функцыю, аднак гэтага яшчэ не дастаткова, каб вызначыць дадзены тып маўлення як канвенцыяналізаваны. І. Клімаў заўважыў, што ў некаторых дакладах (найперш А. Брандэс і Т. Мэнцэля) была паказана пэўная ступень канвенцыяналізацыі «трасянка»; падобная канвенцыяналізацыя не можа ахапіць адразу ўсе ўзроўні, таму задачай даследчыкаў з’яўляецца знайсці такія фрагменты, якія маюць сацыяльнае і арэальнае вымярэнне. А. Зінкевіч канстатаваў дынаміку і развіццё ў вывучэнні змешанага маўлення ў параўнанні з часам правядзення альдэнбургскай канферэнцыі ў 2007 г., да пазітыўных момантаў даследчык аднёс таксама сацыялагічны ракурс, які ўпершыню з’явіўся на дадзенай канферэнцыі. Сярод дасягненняў А. Зінкевіч адзначыў таксама тэрытарыяльны падыход, асабліва заўважны ў дакладзе А. Брандэс (астатнія даследчыкі пераважна звярталі ўвагу на адрозненні ў залежнасці ад узроставых парамет-

раў). Г. Генчэль сцвердзіў, што той факт, што маўленне маладзейшых інфармантаў больш «русіфікаванае», чым рэспандэнтаў сярэдняга і асабліва старэйшага пакалення, ужо можна лічыць навукова даказаным. Зыходзячы са свайго вопыту работы з «пальшчызнай крэсвай», І. Кур’ян выказала сумненне ў абгрунтаванасці вылучэння пры кваліфікацыі словаформаў такой катэгорыі, як «агульныя»; яна таксама крытыкавала нястрогае выкарыстанне слова «трасянка» рознымі дакладчыкамі, пры якім было не зразумела: «трасянка» – гэта агульны тэрмін для абазначэння розных варыянтаў змяшэння, ці гэта адзін змешаны варыянт. На думку Г. Генчэля, пытанне пра тое, ці існуюць у Беларусі розныя тыпы змешанага маўлення, застаецца адкрытым.

У заключэнне прафесар Генчэль заўважыў, што нават тыя даследчыкі, якія не карысталіся колькаснымі метадамі, таксама заўважылі пэўную рэгулярнасць даследаваных з’яў. На думку навукоўца, «трасянка» – гэта своеасаблівы прагматычны код, які могуць выбіраць моўцы ў залежнасці ад тэмы размовы і, магчыма, ад ідэнтычнасці.

Па выніках праекта рыхтуецца манаграфія, у якой будуць апублікаваны працы як нямецкіх, так і беларускіх даследчыкаў.

С.М. Запрудскі, А.У. Лянкевіч,
кафедра гісторыі беларускай мовы